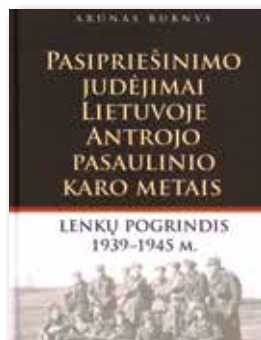


ARŪNAS BUBNYS, *PASIPRIEŠINIMO JUDĖJIMAI
LIETUVOJE ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS:
LENKŲ POGRINDIS 1939–1945*,
WILNO 2015, ss. 536

W 2015 r. do rąk litewskich czytelników trafiła publikacja autorstwa prof. Arūnasa Bubnysa, dyrektora Departamentu Badawczego Centrum Badania Ludobójstwa i Ruchu Oporu Mieszkańców Litwy, pt. *Pasipriešinimo judėjimai Lietuvoje antrojo pasaulinio karo metais: Lenkų pogrindis 1939–1945* (Ruch oporu na Litwie w czasie II wojny światowej: Podziemie polskie 1939–1945). Została ona wydana w Wilnie przez Litewski Instytut Historyczny przy wsparciu merytorycznym i finansowym Rady Naukowej Litwy. Książka poświęcona jest powstawaniu i działalności na Litwie polskich struktur i organizacji niepodległościowych w latach 1939–1945, w tym Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej.



Pozycja składa się z czterech rozdziałów, które poprzedza wstęp. Oprócz tego zawiera: wykaz skrótów, wykaz źródeł i opracowań, indeks osobowy oraz streszczenia w językach polskim i angielskim. Ponadto zamieszczono w niej interesujący materiał ilustracyjny, na który w dużej mierze składają się fotografie członków kadry dowódczej oraz zdjęcia sytuacyjne wileńskiej AK w warunkach wojennej codzienności.

Podział na cztery rozdziały był podyktowany potrzebą ukazania rozwoju AK w powiązaniu z chronologiczną zmianą władz i reżimów okupacyjnych. W pierwszym rozdziale zostały przedstawione okoliczności powstawania i rozbudowy polskich organizacji podziemnych w Republice Litewskiej od października 1939 r. do czerwca 1940 r. Opisano w nim również proces centralizacji polskiego podziemia, utworzenie Związku Walki Zbrojnej, działania litewskiej Policji Bezpieczeństwa (Saugumy) zmierzające do likwidacji tajnych polskich organizacji, nastroje społeczeństwa polskiego i postrzeganie przez nie litewskich rządów w tym czasie.

W rozdziale drugim przeanalizowano funkcjonowanie ZWZ w pierwszym okresie sowieckiej okupacji, a więc od czerwca 1940 r. do czerwca 1941 r. Omówiono działalność Związku, strukturę organizacyjną i skład jego Komendy Głównej, utworzenie podokręgu na Litwie Kowieńskiej, represje NKWD wobec członków polskiego podziemia i polskich mieszkańców, politykę władz Rzeczypospolitej wobec Wileńszczyzny w tym czasie.

Rozdział trzeci tej pracy jest najobszerniejszy, co jest konsekwencją szerokiego zakresu chronologicznego oraz obfitości wydarzeń historycznych. Został on podzielony na dwa okresy: od rozpoczęcia wojny Niemców ze Związkiem Sowieckim do jesieni 1943 r. oraz od jesieni 1943 r. do końca okupacji niemieckiej. W rozdziale tym omówiono funkcjonowanie ZWZ-AK w czasie okupacji niemieckiej, a zatem od czerwca 1941 r. do lipca 1944 r. W tej części książki Bubnys skupił się na działalności AK i poszczególnych

jej strukturach, skomplikowanych stosunkach z Litwinami, Niemcami i Sowietami, walkach oddziałów partyzanckich oraz operacjach „Burza” i „Ostra Brama”.

Rozdział czwarty obejmuje okres od początku drugiej okupacji sowieckiej (lipiec 1944 r.) do grudnia 1945 r. Autor najwięcej uwagi poświęcił tu działalności struktur i oddziałów partyzanckich Okręgu Wileńskiego AK, operacjom NKWD-NKGB przeciwko litewskiemu podziemiu, procesowi legalizacji partyzantów oraz likwidacji polskiego podziemia.

Profesor Bubnys swoją pracę oparł na dokumentach znajdujących się w archiwach: polskich (Archiwum Akt Nowych), litewskich (Litewskie Archiwum Akt Specjalnych, Centralne Litewskie Archiwum Państwowe) i niemieckich (federalne archiwa w Poczdamie i Koblencji). Korzystał również z kopii dokumentów pozyskanych przez innych naukowców, m.in. z Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz Studium Polski Podziemnej w Londynie, i użyczonych mu do wykorzystania w omawianej pracy.

Największą grupę stanowią dokumenty sowieckich służb bezpieczeństwa: NKWD LSRS, NKGB LSRS, NKWD-MGB LSRS, OBB (Wydział Walki z Bandytyzmem) NKWD LSRS, wytworzone w czasie walk i likwidacji polskich organizacji zarówno za tzw. pierwszego Sowietą (czerwiec 1940 r. – czerwiec 1941 r.), jak i po wkroczeniu Armii Czerwonej na Wileńszczyznę w lipcu 1944 r. Pochodzą one z wielu zespołów archiwalnych przechowywanych w Litewskim Archiwum Akt Specjalnych, w których znajdują się dokumenty dotyczące spraw karnych żołnierzy podziemia, materiały śledcze, akty oskarżenia, raporty z działań operacyjnych OBB NKWD LSRS. W zespołach tych są też liczne dokumenty odnoszące się do działań centralnego aparatu NKGB LSRS i jego jednostek terenowych, wytyczne resortowe, materiały związane z operacyjną pracą agenturalną, dyrektywy w sprawie zwalczania zbrojnego podziemia. Z kolei w licznych sprawozdaniach można znaleźć wiele informacji na temat: członków organizacji i likwidacji ich struktur, osób aresztowanych i rozstrzelanych, zarekwirowanej broni, prasy, maszyn drukarskich czy podrobionych dokumentów. W wyniku przeprowadzonych przeszukań w lokalach konspiracyjnych i mieszkaniach prywatnych członków polskich organizacji zarekwirowano ich oryginalną dokumentację, którą następnie włączono do akt spraw karnych. W nich z kolei znajduje się dużo informacji na temat powstania poszczególnych organizacji, ich struktur, składu personalnego i kadry, akcji przeprowadzonych przez podziemie.

Równie istotne znaczenie dla pracy miały dokumenty z trzech zespołów archiwalnych znajdujących się w Centralnym Litewskim Archiwum Państwowym, wytworzone przez Wydział Litewskiej Policji Bezpieczeństwa oraz dowódcę niemieckiej Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa na Litwę. Są to meldunki i raporty dotyczące m.in. członków organizacji podziemnych i polskich oddziałów partyzanckich. W tym samym archiwum znajduje się również zbiór dokumentów wileńskiej AK znalezionych w kościele Bernardynów w Wilnie w 1993 r. (110 spraw, ok. 2000 kart), na który składają się miesięczne i dwutygodniowe raporty do Komendy Głównej AK w Warszawie (m.in. o potyczkach oddziałów AK z litewskimi formacjami policyjnymi, sowieckimi partyzantami, jednostkami niemieckimi), a także analizy na temat aktualnych stosunków polsko-litewskich.

Dużo uwagi autor poświęcił literaturze wspomnieniowej polskich kombatantów. W swojej publikacji wykorzystał m.in. prace Stanisława Kiałki – członka sztabu wileńskiej AK, Romualda Warakomskiego, który pisał o działalności Biura Legalizacji Okręgu

Wileńskiego AK, oraz Jana Leszka Malinowskiego, który w książce o 1. Wileńskiej Brygadzie AK (Czesława Grombaczewskiego ps. „Jurand”) przedstawił jej działania bojowe od końca 1943 r. do lata 1944 r. W celu ujęcia tematyki również z litewskiego punktu widzenia Bubnys wykorzystał *Dziennik 1920–1957* księdza Pranasa Bieliauskasa, który opisał życie i nastroje panujące wśród Litwinów w Wilnie podczas wojny, ich postrzeganie ówczesnych relacji polsko-litewskich i działalności Armii Krajowej.

Profesor Bubnys sięgnął także do bogatej literatury przedmiotu, przede wszystkim prac polskich autorów: Romana Koraba-Żebryka, Longina Tomaszewskiego, Krzysztofa Tarki, Edmunda Banasikowskiego, Dariusza Fikusa, Piotra Niwińskiego, Tomasza Balbusa, Wincentego Borodziejwicz, Jana Erdmana, Pawła Świetlikowskiego, Janusza Bohdanowicza, Jarosława Wołkanowskiego i Kazimierza Krajewskiego. Nie sposób wymienić w tym miejscu wszystkich prac wspomnianych autorów. Warto natomiast – ze względu na skąpą literaturę przedmiotu autorstwa litewskich naukowców – przytoczyć opracowanie Reginy Žepkaitė: *Vilniaus istorijos atkarpa: 1939 m. spalio 27 d. – 1940 birželio 15 d.* (Wycinek historii Wilna: 27 października 1939 r. – 15 czerwca 1940 r.), wydane w 1990 r. w Wilnie. A. Bubnys wykorzystał je jako przeciwwagę dla prac pisanych z polskiego punktu widzenia.

Decyzję o podjęciu trudu pracy nad zagadnieniem polskiego podziemia na Litwie autor tłumaczy świadomością istnienia poważnego dysonansu pomiędzy omawianiem go przez polskich i litewskich badaczy. Po pierwsze, w języku litewskim napisano wiele artykułów skupiających się głównie na represjach AK wobec ludności litewskiej, a nie przygotowano żadnej pracy naukowej stanowiącej dogłębną analizę działalności polskiego podziemia i AK w latach II wojny światowej na terenie Litwy. Na ten temat powstały w języku litewskim zaledwie dwie książki naukowe (oprócz omawianej): *Lenkų pogrindis Lietuvoje 1939–1940 m.* (Polskie podziemie na Litwie w latach 1939–1940, Wilno 1994), również autorstwa Bubnysa, oraz praca zbiorowa *Armija Krajoja Lietuvoje* (Armia Krajowa na Litwie 1939–1940, Kowno–Wilno 1999). Wobec tak skąpo opracowanego tematu prof. Bubnys – jak sam stwierdza – w poczuciu obowiązku zawodowego postanowił omówić działalność AK na Wileńszczyźnie w możliwie jak najbardziej wszechstronny sposób i tym samym uzupełnić ogromną lukę w litewskojęzycznej literaturze przedmiotu, a jednocześnie pobudzić litewskich historyków do zajęcia się tematyką polskiego podziemia.

Po drugie, polscy kombatanci i historycy – w przeciwieństwie do Litwinów – od lat bardzo starannie opracowują ten temat i do czasu wydania omawianej książki opublikowali już setki artykułów i przynajmniej kilkanaście książek. Zdaniem Bubnysa Polacy nie stronią od idealizowania AK, pomijają ciemne strony jej działalności i negatywnie piszą o jej litewskich przeciwnikach. Autor nie ukrywa, że jednym z celów, które sobie postawił, było przygotowanie książki napisanej z „perspektywy litewskiej”, zastrzegając przy tym, że nie pretenduje do posiadania prawdy na wyłączność. Również z tego powodu prof. Bubnys ma nadzieję na zwiększenie zainteresowania naukowców litewskich wspomnianym zagadnieniem.

Autor, uwzględniając tło historyczne, w sposób rzeczowy opisał kilkadziesiąt polskich organizacji podziemnych – harcerskich, wojskowych i politycznych. Solidny warsztat naukowy, oparcie się na opracowaniach zarówno polskich, jak i litewskich – wszystko to sprawia, że omawiana publikacja niewątpliwie zasługuje na uwagę. Niestety, mogą się z nią zapoznać jedynie osoby czytające w języku litewskim. Warto zatem

rozważyć możliwość przetłumaczenia i opublikowania tej pozycji w języku polskim. Z pewnością prof. Arūnas Bubnys ma świadomość, że w takiej sytuacji czekałaby go nieunikniona trudna dyskusja z historykami znad Wisły zajmującymi się polskimi organizacjami na Wileńszczyźnie w czasie II wojny światowej.

Margarita Chilińska

ORCID: 0000-0003-0754-8135